

השילומים מגרמניה ויחסי ישראל – התפוצות

נושא השילומים מגרמניה הינו בעל חשיבות עצומה לעולם היהודי אחרי מלחמת-העולם השנייה. למרות חשיבותו של הנושא, מתעלמים ממנו ההיסטוריונים. יש מידה של אי-נעימות בכל הקשור בו, כאילו קבלת כסף מגרמניה פוגעת בתדמית היהודי כקורבן תמים. אינני מקבל גישה זאת, שכן השילומים מגרמניה היו חשובים לשיקום העולם היהודי אחרי 1945 מכדי שנפסח עליהם. במאמר זה אתיחס להיבט אחד של השילומים – השפעתם על היחסים בין ישראל והגולה.

שילומים, החזר רכוש יהודי ופיצויים אישיים מגרמניה החזירו לעולם היהודי כמעט 35 מיליארד דולר. למרות שהחלק הארי של סכום זה שולם ליחידים, כפיצוי אישי, היו גם תשלומים משמעותיים למדינת ישראל, לסוכנות היהודית ולארגונים יהודיים בגולה.

ניתן לחלק את תהליך השילומים לארבעה שלבים:

שלב ראשון: הדיונים בזמן מלחמת-העולם השנייה על האפשרות להחזיר רכוש יהודי אשר נגזל, ולהשיג פיצויים עבור הסבל שנגרם ליהודים.

שלב שני: הכרה בג'וינט ובסוכנות היהודית כמקבלי הפיצויים עבור רכוש ללא יורשים.

שלב שלישי: המשא-ומתן המקביל, ב-1952, בין ממשלת ישראל לממשלת גרמניה מחד גיסא, ובין נציגי הארגונים היהודיים לממשלת גרמניה, מאידך גיסא.

שלב אחרון: התלות ההדדית בין ישראל והארגונים היהודיים בגולה מאז שהחלה גרמניה בתשלום הפיצויים.

מבין כל ארבעה השלבים נחקרה עד כה באופן מעמיק רק תקופת המשא-ומתן ב-1952.¹ אך השלבים אשר קדמו ואשר באו לאחר תקופת המשא-ומתן היו

1. המחקרים העיקריים בנושא הם: N. Balabkins, *West German Reparations to Israel*, New Brunswick 1971; I. Deutschkron, *Bonn and Jerusalem*, Philadelphia 1970; L.G. Feldman, *The Special Relationship Between West Germany and Israel*, Boston 1984.

חשובים לא פחות לעיצוב דרכי שיתוף-הפעולה בין ישראל והגולה; הם שאיפשרו את תהליך השילומים. הסכומים בהם מדובר היו כה גדולים והיתה להם השפעה כה גדולה על שיקום העולם היהודי אחרי השואה, שיש לדעתי מקום לדון ולחקור את כל התהליך על שלביו ותקופותיו השונים.

כבר ב־1939, ימים ספורים לאחר פרוץ מלחמת-העולם השנייה, החלו משרדי הסוכנות היהודית בלונדון לתכנן את התביעה היהודית לשילומים מגרמניה על סבל שנגרם מאז 1933.² יותר מכל ארגון יהודי אחר עמדה הסוכנות להרוויח מתביעה שכזו: יותר פליטים יהודים מגרמניה מצאו מקלט בארץ-ישראל מאשר בכל מדינה אחרת. אולם הסוכנות היהודית הקנתה חשיבות לא רק לקבלת הפיצויים. היא ראתה בעצם המעמד של תביעת פיצויים בשם העם היהודי גם קידום של תפיסתה הפוליטית. משוכנעת בניצחון בעלות הברית, התלהבה הסוכנות היהודית מן הרעיון, שהעם היהודי יזכה למעמד שווה לעמים אחרים בעולם שאחרי המלחמה במסגרת משא-ומתן על הסדרי שלום. באווירה התחרותית בין ארגונים ציוניים ולא-ציוניים של שנות השלושים, תמכה הסוכנות בכל אמצעי שהיה בו משום קידום התפיסה הציונית של הלאומיות היהודית. במשך שנות המלחמה הועלה מפעם לפעם הרעיון של שילומים עבור סבל יהודי,³ אך נדחק על-ידי שיקולים דחופים יותר של הצלה, עלייה חופשית לארץ-ישראל והקמת צבא יהודי.

ב־1944 פרסמה הסוכנות היהודית את טיעונה הרציני הראשון לטובת מתן פיצויים ליהודים ואת דרישתה שלה להיות נציגת העם היהודי לקבלת פיצויים אלה. הפרסום הסתיים בהכרזה הנועזת: "התביעה לפיצויים היא תביעתו של העם היהודי. הסוכנות היהודית היא הנציגה של העם היהודי."⁴ (ההדגשה שלי - ר.צ.). באותו זמן החל ה־American Jewish Committee (הארגון הלא-ציוני המוביל בארצות-הברית, להלן: AJC) להציף את המימשל האמריקני בפרסומים משלו על הצורך בפיצוי העם היהודי.⁵ בעיני ה־AJC הסוכנות היהודית לא נחשבה כמובן כגוף המוסמך לקבל את הפיצויים בשם כל העם. ביולי 1944, לקראת הפלישה לאירופה, פרסם משרד המלחמה של ארצות-הברית מדריך לטיפול בבעיות העם היהודי אשר תתעוררנה באיזור הכיבוש האמריקני בגרמניה. המדריך התייחס גם לבעיית הרכוש ללא יורשים:

2. תזכיר של אדלר-רוזל, 20.10.39, ומכתב של חיים וייצמן אל לאונרד שטיין, 18.12.39, ארכיון ציוני מרכזי (להלן: אצ"מ) Z4/15320.
3. ארנסט מונץ (Munz) התנבא שיוקם ארגון גג של קבוצות יהודיות שיפקחו על השימוש בכספי הפיצויים לאחר המלחמה, ראה, *Contemporary Jewish Record*, August 1943.
4. F. Gillis and H. Knopf, *The Reparation Claim of the Jewish People*, Tel Aviv 1944.
5. Siegfried Goldschmidt, *Legal Claims against Germany. Compensation for Losses Resulting from Anti-Racial Measures*, New York 1945.

לאור הכמות העצומה של רכוש יהודי אשר הוחרם על-ידי הנאצים, וכדיעת המספר הקטן של יהודים גרמנים אשר שרדו, ברור, שאפילו החזרת חלק מרכוש קהילה זו יספק די מקורות מימון לשיקום כל היהודים בגרמניה.⁶

אולם, בדיעבד היה הנושא מורכב הרבה יותר מכפי שהצטייר בעיני משרד המלחמה.

עם סיום המלחמה החלו להתבהר ממדי השוד והגזול של היהודים באירופה. הגרמנים לא רק רצחו מיליוני יהודים, הם גם שדדו מהם רכוש בשווי של מליארדי דולרים. הרבה מרכוש זה, גם לו ניתן היה לאתרו, נותר ללא יורשים. הבעיה הדחופה שהתעוררה אפוא היתה כפולה: מי יתבע רכוש זה ולמען איזו מטרה?

סעיף 48 של המדיניות האמריקנית בגרמניה לאחר המלחמה, JCS 1067, הורה באופן מפורש לגנרל אייזנהאואר להחרים רכוש יהודי ללא יורשים ולהחזיר אותו. אך למי? מי יכול היה לתבוע בעלות על רכוש דלא-ניידי, רכוש קהילתי ורכוש פרטי המפוזר בכל אירופה? למי שייכים ארגזי תשמישי הקודש, או מטילי הזהב אשר שרידי השיניים עוד נראו בתוכם? אלה היו סוג השאלות שנושא החזרת רכוש יהודי העמיד בפני שלטונות הכיבוש. קשיים על דרך התביעה לפיצויים נערמו גם בפני המעטים ששרדו. רשמית, קורבנות הנאצים היו רשאים לתבוע פיצויים באמצעות שלטונותיהם, אלא שבקרב שארית הפליטה היהודית נותרו רבים חסרי אזרחות.

מבין כל בעלות הברית, ממשלת ארצות-הברית היתה הפעילה ביותר בשמירת זכויות היהודים. היעץ של הנשיא רוזוולט, ומאוחר יותר של יורשו, טרומן, אשר היה ממונה על כל הקשור לנושא השילומים באופן כללי (ליהודים וללא-יהודים) היה איזודור לובין (Isador Lubin). לובין שמר על קשר הדוק עם ה-AJC וה-JDC (Jewish Distribution Committee). הודות ללובין השתכנע טרומן לתמוך ברעיון מהפכני מבחינת תביעות היהודים, לפיו היו היהודים אמורים לקבל שני אחוזים מסך כל השילומים אשר גרמניה תידרש לשלם לבעלות הברית.⁷

הרעיון היה מהפכני לא רק בגלל סכומי העתק עליהם דובר, אלא גם בגלל העיקרון המקופל בו: לעם היהודי יהיה מעמד שווה לזה של בעלות הברית, גם אם זוטר, מבחינת סכום הפיצויים. היבט זה לא היה המניע של האמריקנים.

6. National Archives, Washington DC, RG 260, Office of the Director of Intelligence, Box 154, Civil Affairs Guide: *Military Government and Problems with Respect to the Jews in Germany*, War Department Pamphlet No. 31-121, July 29, 1944 p. 7.

7. תזכיר של המשלחת האמריקנית, 18.7.45, 21.7.45, Franklin D. Roosevelt Library, Hyde Park, Lubin Papers, Box 109.

האינטרס שלהם היה הרבה יותר פרוזאי – לשמור על התקציב האמריקני. היהודים היו אמורים להשתמש בשילומים על מנת לשקם את שארית הפליטה. אם לא ישולמו להם הפיצויים – הנטל יפול על ממשלות בריטניה וארצות-הברית. בסופו של דבר תכנית זו לא היתה בת-ביצוע. אך סעיף 8 של ההסכם על שילומים כלליים לבעלות הברית איפשר שילומים מסוימים ליהודים. על הפרטים הוחלט לדון בכינוס בינלאומי נוסף בקיץ 1946. לאחר שהוסכם על העיקרון, שלייהודים ישולמו פיצויים, נתעוררה שוב השאלה, אלו ארגונים יקבלו את הכסף ולאילו מטרה? שאלות אלו נדונו בכנס בפריס ביוני 1946.⁸

האמריקנים שוב היו יוזמי הכנס והם גם קבעו את אופי הדיונים בו. בצעד אשר מטרתו הברורה היתה להפגין את כוונות האמריקנים בפני הבריטים, מונה אילי גינצברג לראש המשלחת האמריקנית. גינצברג היה ידוע כציוני והיו לו קשרים טובים עם הסוכנות היהודית לארץ-ישראל. כתוצאה ישירה מלחצו הוחלט בפריס להעביר לסוכנות היהודית ולג'וינט הפקדות נאציות בבנקים מסוימים וזהב לא מוניטרי. יתר על כן, עמדתו של גינצברג הקנתה לשני ארגונים אלה מעמד משפטי בינלאומי בטיפול בבעיית העקורים, שחרגה מעבר לזהותם כארגונים וולונטריים. החל מרגע זה פעלו הסוכנות היהודית והג'וינט בשיתוף-פעולה בכל הנוגע לשילומים ולהחזרת רכוש יהודי.

ההתפתחות החשובה הבאה היתה בתחום החזרת רכוש ללא יורשים. ב-1947 נתנו שלטונות הכיבוש האמריקנים את הסכמתם העקרונית להעביר רכוש יהודי זה לארגונים יהודיים. לאור ההחלטה בפריס שנה קודם לכן, יזמו הסוכנות והג'וינט את הקמת ה-JRSO (Jewish Restitution Successor Organization) כגוף אשר אליו יועבר הרכוש. במשך השנים קיבל ה-JRSO והעביר לקופה היהודית הציבורית יותר מ-100 מיליון דולר. השילומים והחזרת רכוש יהודי הפכו למקור חשוב למימון הפעולות למען עקורים יהודים באירופה. כך נוצרה התשתית לשיתוף-פעולה בין הסוכנות לבין ארגונים יהודיים בגולה.

אולם סכומי הכסף ששולמו מיד לאחר המלחמה היו רק חלק מזערי מהרכוש היהודי שאבד. שילומים שלמים, חזר רכוש מלא ופיצוי הוגן לניצולי השואה עבור סבלם – עדיין נשארו שאלה ללא מענה. כדי לפתור נושאים אלה, נאלץ העולם היהודי לבוא במגע ישיר עם גרמניה.

אחרי הקמת מדינת ישראל הצטרף משרד החוץ הישראלי לתביעת הסוכנות היהודית לשילומים כוללים ממערב-גרמניה. בשנים שקדמו למשא-ומתן הישיר היתה מידה רבה של שיתוף-פעולה בין ישראל והארגונים היהודיים בגולה,⁹ אך תוך כדי ניסוח התביעה היהודית התגלה קונפליקט אינטרסים מהותי בין

8. Five Power Conference on Reparations for Non-Repatriable Victims of Nazism, Paris, June 1946.

9. Nana Sagi, *German Reparations, A History of the Negotiations*, Jerusalem (להלן: שגי'א), 1980, pp. 31-61.

הדרישות של מדינת ישראל לאלו של שאר הארגונים. ב־1951, כאשר קנצלר גרמניה קונרד אדנאואר התחייב לשלם פיצויים עבור ההפסדים החומריים של העם היהודי, הוא ציין במפורש כבני שיחו במשאומתן לא רק את מדינת ישראל אלא גם את הארגונים היהודיים בגולה.¹⁰ תחילה האמין משרד החוץ בירושלים, שהארגונים היהודיים יגבילו את עצמם למשאומתן על פיצויים ליחידים, והניח שישאירו את התביעה הגלובלית למדינת ישראל. אחרי הכל, בתקופה של עלייה המונית, תרומת ישראל לשיקום העולם היהודי היתה עצומה. אך ה־AJC סבר אחרת. הוועד הכיר בחשיבותה של תרומת ישראל, אבל סירב להכיר במרכזיותה של המדינה עבור העם כולו. עמדתו היתה כי גם לארגונים היהודיים בתפוצות יש זכות לתבוע שילומים בשם קורבנות השואה.¹¹

מאז 1948 ניצל ה־AJC כל הזדמנות למנוע מישראל לייחס לעצמה דימוי של מדינת כל היהודים. עמדה זו לא נבעה מהתנגדות לציונות אלא מתוך עמדה עקרונית לא־ציונית – הבדל דק, אולי, אבל חשוב. ב־1950 הצליח נשיא ה־AJC, יעקב בלאושטיין, לקבל מדוד בן־גוריון הצהרה פומבית, שלמדינת ישראל אין דרישות לנאמנות כפולה מהיהודים בגולה.¹² עכשיו, בהקשר לשילומים, היתה לבלאושטיין הזדמנות נוספת להציג את השקפתו על יחסי ישראל והגולה.

חודש אחרי הצעתו של אדנאואר, הזמין נחום גולדמן, בתפקידו הכפול כיושב־ראש הסוכנות היהודית וכנשיא הקונגרס היהודי העולמי, עשרים ושלושה ארגונים יהודיים מכל רחבי תבל לדון בהצעה הגרמנית למשאומתן. גולדמן ומשרד החוץ הישראלי ציפו שהכינוס יקבל את העיקרון של משאומתן עם גרמניה וכי המשתתפים יכירו בזכותה של ישראל לקבל את השילומים בשם העם היהודי.¹³ בכינוס, שנערך בניו יורק באוקטובר 1951, הסתבר שלארגונים היהודיים היתה עמדה אחרת. תמיכתם בעקרון המשאומתן עם גרמניה היתה כמעט מלאה. הם גם הסכימו לתת עדיפות לתביעה הישראלית, אך עמדו על זכותם להגיש תביעה גלובלית נפרדת בשם העם היהודי בגולה. כתוצאה מכך נאלצה ישראל לשנות את תביעתה: במקום לתבוע שילומים גלובליים בשם כל קורבנות הנאצים, התבססה התביעה הישראלית על הוצאות הקליטה של 500,000 הפליטים אשר מצאו מקלט בארץ־ישראל מאז 1933.¹⁴ למרות

10. נאום קונרד אדנאואר (Adenauer) בבונדסטאג, 27.9.51, מצוטט אצל Rolf Vogel (ed.), *The German Path to Israel*, Stuttgart 1969, pp. 32-33.

11. ראה דברי יעקב בלאושטיין, נציג ה־AJC, Protocol of Waldorf-Astoria meeting, Central Archives for the History of the Jewish People (להלן: CAHJP), Claims Conference Collection, CC 16600.

12. The "Blaustein - Ben-Gurion Agreement," August 23, 1950.

13. הלפרין לנחום גולדמן, 17.10.51, אצ"מ, Z6/195.

14. מסמך מתאריך 26.6.52, CAHJP, CC 7016.

שהקונפליקט היה עקרוני ובעל השלכות רבות, הוא נשאר משני לממשלת גרמניה, שבוודאי לא הבינה את משמעותו, ולא ידעה מדוע הוגשו שתי תביעות גלובליות לשילומים.

במהלך הכינוס בניו-יורק החליטו הארגונים היהודיים להתאחד והקימו את ה-Conference on Jewish Material Claims Against Germany. בראש המשלחת של ה-Claims Conference למשאומתן עמד מוזס לוויט (Leavitt) מהג'וינט, אשר רכש כבר נסיון רב בנושא של שילומים והחזרת רכוש יהודי תוך שיתוף-פעולה מלא עם הסוכנות היהודית בשנים שמיד לאחר תום מלחמת-העולם השנייה. הג'וינט היה מעוניין בפתרון מעשי ולא במאבקים האידיאולוגיים של בלאושטיין וה-AJC. בלאושטיין ומנהיגים יהודים אחרים הורחקו משולחן הדיונים במהלך המשאומתן עם גרמניה. תחת הנהגתו של לוויט תיאם ה-Claims Conference את עמדתו עם המשלחת הישראלית. בסופו של דבר הסכים ה-Claims Conference להקטין את תביעתו מ-500 מיליון דולר לפחות מרבע מסכום זה, כדי להבטיח את הצלחתה של התביעה הישראלית הגדולה בהרבה.¹⁵

ה-AJC ובלאושטיין לא היו היחידים שהתנגדו לתביעה גלובלית ישראלית בשם כל העם היהודי. ה-Anglo-Jewish Association וה-Alliance Israelite Universelle היו שותפים לעמדה הלא-ציונית הזאת. גם פרנק גולדמן, נשיא ארגון "בני ברית" העולמי, ואדולף הלד (Held) מה-Jewish Labor Com-mittee, התנגדו לכך שמדינת ישראל תתבע פיצויים בשם כלל קורבנות הנאצים. כאשר חזר לוויט לניו-יורק, אחרי סיום מוצלח של המשאומתן עם גרמניה, הוא ננוף קשות על-ידם בגלל הסכמתו ליתורים כה גדולים לטובת ישראל.¹⁶ אך זעמם של בלאושטיין ותומכיו היה חסר משמעות לאור מאזן הכוחות החדש בעולם היהודי, שנוצר בעקבות המשאומתן עם הגרמנים. תוך כדי המשאומתן הבהירו הגרמנים שלא יוכלו לשלם שילומים גדולים במטבע זר. במקום זאת הציעו לספק מוצרי תעשייה גרמניים. הסדר זה נתקבל על-ידי נציגי מדינת ישראל משום שתאם את צורכי הפיתוח שלה, אך מובן שלא היה מעשי מבחינת הארגונים היהודיים. בפני אלה עמדה ברירה בין שתי אפשרויות: לשווק מוצרים גרמניים כתשלום תמורת תביעתם, או לאפשר לישראל לקבל מוצרים אלה ולהעביר ל-Claims Conference את תמורתם בדולרים. מאליו מובן שרק האפשרות השנייה היתה מעשית. אבל אז התעוררה בעיה חדשה – גם לישראל לא היה די מטבע חוץ. הפתרון נמצא במפתיע בהסדר פשוט, אשר חזר והדגיש את מרכזיותם של הסוכנות היהודית והג'וינט בעולם היהודי.

15. פרטים על המשאומתן ראה אצל שגיא.
 16. Minutes of Claims Conference Presidium meeting, August 11, 1952, CAHJP, CC 16601.

נחשלים - מלב"ן. התכנית מומנה בדולרים שהג'וינט קיבל בארצות-הברית מהמגבית היהודית המאוחדת. עתה, במקום לשלוח דולרים אלה ארצה, נחתם הסכם משולש, לפיו הג'וינט שילם דולרים ישירות ל-Claims Conference וקיבל לירות ישראליות בארץ מהמשלה כדי לממן את הוצאות מלב"ן.¹⁷ זה היה מעין סחר חליפין שגם הסוכנות היהודית וגם מהג'וינט התנסו בהם בזמן המלחמה. מטרת הסכם זה היתה לפעול במשותף ליישוב ולשיקום יהודים בישראל ובמקומות אחרים ולהתגבר על מגבלות חוקי העברת מטבע זר מארץ לארץ. באופן אירוני, הסדר זה מזכיר את הסכם ההעברה שנחתם בין הסוכנות לגרמניה ב-1933 ואת הסכם "רובלי-שאכט" ב-1939. הסכמים אלה נועדו להתגבר על האיסור להוצאת מטבע זר מגרמניה ולאפשר יישוב פליטים יהודים מחוצה לה. מבין השניים, כידוע, הגיע לידי מימוש רק ההסכם הראשון. גם אז קיבל הישוב היהודי בארץ-ישראל סחורה מגרמניה והפך אותה לתמורה כספית עבור הפליטים.

ההסכם בין ממשלת ישראל, הסוכנות היהודית וה-Claims Conference נחתם בניו יורק באותו יום שבו נחתם בלוכסמבורג הסכם השילומים עם גרמניה. מבחינת ניתוח ההשפעה של השילומים על היחסים בין ישראל והתפוצות, התחיל השלב הרביעי ב-1953, מיד לאחר חתימת ההסכמים. שלב זה נמשך עד ל-1966, כאשר הסתיימו התשלומים מגרמניה עבור התביעות הגלובליות. במשך שנים אלה, ולמרות החששות של הצד היהודי, היו הגרמנים נאמנים להתחייבויותיהם ושילמו כמתחייב מההסכם ובמועד. במקביל לשילומים למדינת ישראל ולארגונים היהודיים, היו תיקונים תקופתיים בחוק הגרמני לגבי פיצויים לניצולים כיחידים. תיקונים אלה הגדילו סכומי הפיצויים האישיים באופן כזה, שלקראת מחצית שנות השישים היה סכום הפיצויים האישיים גדול פי כמה מהשילומים ששולמו הן למדינת ישראל והן לארגונים היהודיים.

ה-Claims Conference מילא תפקיד יחיד במינו בחיים הארגוניים והקהילתיים בעולם היהודי בשנות החמישים והשישים. בשנים 1954-1966 קיבל ה-Claims Conference סכום של 125 מיליון דולר לכאורה. בגלל שינויים בשער המרק הגרמני ובגלל ריבית הגיע הסכום שקיבל ה-Claims Conference בפועל ל-350 מיליון דולר. מדינת ישראל קיבלה 720 מיליון דולר (3 מיליארד מרקים גרמניים), הסוכנות היהודית קיבלה את חלקה הן מה-Claims Conference כאחד הארגונים היהודיים והן סכום מסוים ממדינת ישראל. ההישגים הממשיים של הסוכנות ושל מדינת ישראל מהסכם זה העמידו את המאבקים האידיאולוגיים של בלאושטיין וה-AJC באור מגוחך. לולא קיבלה מדינת ישראל תפקיד מרכזי במשאומתן על השילומים, לא היו הארגונים היהודיים

17. על הוצאות הג'וינט בישראל במסגרת מלב"ן והקשרים בין הג'וינט לסוכנות היהודית ראה מלב"ן - הסוכנות היהודית, 1953-1956, אצ"מ, S42/235.

החברים ב־Claims Conference מקבלים כלל שילומים מגרמניה.

חשיבות ההסכם היתה לא רק בעצם הסכומים העצומים שקבלו מדינת ישראל והארגונים היהודיים, אלא גם באופי התשלומים. מדובר היה בהכנסה קבועה, בלתי תלויה במגבית היהודית או בנדיבות לבם של אחרים. נוסף על כך, ההתחייבות הגרמנית לתשלומים קבועים מראש במשך 12 שנים איפשרה תכנון של שיקום קהילות יהודיות באירופה ובמדינת ישראל לטווח ארוך, דבר שלא נתאפשר קודם לכן בשל אי־הוודאות לגבי גודל התקציב.

באופן רשמי, כספי השילומים היו מיועדים לטובת ניצולי השואה. למעשה, הארגונים היהודיים השתמשו בכספים בהתאם לצרכים של כלל העולם היהודי. מרגע שה־Claims Conference התחיל לקבל את הכסף מגרמניה, החלו להתרחש שינויים משמעותיים בעולם הפילנתרופיה היהודית, שנבעו מהגידול הדרמטי במשאבים שהיו עתה בידי הארגונים היהודיים. רוב הכספים לא הושקעו דווקא לטובת ניצולי השואה במערב ובמרכז אירופה, או בקהילות החדשות שאליהן הגרו – בצפון־אמריקה ובדרומה ובאוסטרליה. הנהנים העיקריים מכספי השילומים לארגונים היהודיים היו יהודי מזרח אירופה (רובם ככולם ניצולים) ויהודי צפון־אפריקה וארצות האיסלאם. הג'וינט, אורט, אליאנס וארגונים אחרים החליטו לנצל את כספי השילומים היכן שהצרכים היו הדחופים ביותר ובמקומות שניתן היה להפיק מהם את התועלת המירבית.¹⁸

היחסים בין הארגונים שהרכיבו את ה־Claims Conference גם הם נושא מעניין לדיון. כאשר נחום גולדמן הזמין את עשרים ושלושה הארגונים לפגישה בניו־יורק, ב־1951, הוא בחר במדגם מייצג רחב של ארגונים. חלק משיקוליו היה לאזן את ההשפעה הגדולה של ה־AJC ושל בלאושייין אישית. התוצאה היתה, שסביב שולחן אחד ישבו ארגונים שונים, מתחרים ולעתים אף עוינים, ציוניים ולא־ציוניים, דתיים וחילוניים, בעלי־הון וסוציאליסטיים מעשר מדינות. מספר קטן של ארגונים נשר כאשר איבד עניין בנושא השילומים, אך ארגונים אחרים החליפו אותם מיד. אגודת ישראל – הקבוצה היחידה שהתנגדה באופן עקרוני למשא־ומתן עם גרמניה, מיהרה לחזור ולמלא תפקיד פעיל כאשר חלוקת הכסף החלה. ההזדמנות להתחלק בעשרה מיליון דולר בערכים של שנות החמישים, כל שנה, היתה בפועל לגורם מלכד יעיל ביותר.

למרות שפורמלית היה ה־Claims Conference גוף בינלאומי, למעשה הארגונים האמריקניים הם שהיו הדומיננטים. בעלי התפקידים העיקריים היו אמריקנים, או כמו במקרה של נחום גולדמן, תושבים אמריקנים. משרדי ה־Claims Conference היו בניו־יורק. בלאושייין נשאר אחת הדמויות

18. לדיון מפורט בהקצבות של כספי ה־Claims Conference, ראה Ronald Zweig, *German Reparations and the Jewish World. A History of the Claims Conference*, Boulder and London, 1987.

העיקריות ב־Claims Conference, והוא שמר בקפדנות על העיקרון שכל הכספים יוקדשו למטרות לא־ישראליות. יוצא מהכלל יחיד היה תמיכת ה־Claims Conference בתקציב "יד ושם". אולם גם במקרה זה התערב בלאו־שטיין נגד פרויקטים אשר לדעתו חיוקו את עמדת ישראל כמייצגת את קורבנות השואה.¹⁹

בסופו של דבר, הנושאים העומדים במוקד הדיון בכל הקשור לנושא השילומים היו רציניים יותר מהמאבקים האישיים של בלאו־שטיין. הוויכוח האידיאולוגי מאחורי חלוקת הכספים נסב סביב מקומה של הגולה בתקופה שלאחר קום המדינה: האם יש להקדיש את הקופה היהודית הציבורית לשיקום הקהילות ששרדו באירופה או האם רצוי להפנות את כל המשאבים למען חיוק מדינת ישראל וקליטת העלייה ההמונית? אחרי 1948 היתה הנטייה לתמוך בצרכיה של ישראל על חשבון השקעות בקהילות בתפוצות. לו היתה חלוקת הכסף מוכרעת על־פי דעת הקהל היהודית בעולם, אין ספק שההשקעות בקהילות הגולה היו קטנות עוד יותר. אולם השאלה הוכרעה במשא־ומתן בין הארגונים היהודיים לבין עצמם.

ההסכם מנע את הקונפליקט המכאיב ברחוב היהודי, בין תמיכה בישראל לבין תמיכה בצרכי הקהילות היהודיות. כספי השילומים איפשרו לארגונים היהודיים לגשר על הפער שבין צרכי הקהילות לבין האמצעים שעמדו לרשותם. למעשה איפשרו כספי השילומים לספק הן את הצרכים של הקהילות בגולה והן לתרום למגבית למען ישראל, לממן את שיקום הקהילות היהודיות במערב־אירופה, לתמוך ביהודי מזרח־אירופה, ובו בזמן להגדיל באופן משמעותי את התמיכה בקהילות היהודיות בעולם הערבי.

בנושאים ציבוריים רבים שעלו על סדר יומו של העולם היהודי בתקופה זו, נאלצו ציונים ולא־ציונים, ישראלים ואמריקנים, לשתף פעולה. אך באף אחד מהם לא התמיד שיתוף־הפעולה כמו בנושא השילומים. ההצלחה בפועל, כמו עצם שיתוף־הפעולה הפורה מצד כל הגורמים, תרמו רבות לשינוי האופי של החיים היהודיים לאחר מלחמת־העולם השנייה בכלל ולעיצוב מערכת היחסים החדשה שבין מדינת מדינת ישראל לתפוצות. הפיצויים האישיים ימשיכו להיות משולמים עד שנות ה־2000 לפחות, אך השילומים עבור התביעות הגלובליות למדינת ישראל ולארגונים היהודיים הסתיימו ב־1966. שנה אחת מאוחר יותר פרצה מלחמת ששת הימים, אשר שינתה שוב את אופי היחסים בין ישראל לגולה.

19. Ronald Zweig, "The Politics of Commemoration," *Jewish Social Studies*, 49, Spring 1987, pp. 155-166.

